

Forvaltningsplan UKL Utsira 2023-2027

**UTSIRA
KOMMUNE**

Vedtatt: 13.04.2023

1 BAKGRUNN FOR FORVALTNINGSPLAN – FORORD

Utsira kommune ble utvalgt kulturlandskap i jordbruket i desember 2021 som det tredje området i Rogaland, og nr. 51 i Norge. Vi har vært kandidater lenge og er stolte av å komme med i denne eksklusive klubben. Det er hele øya inklusive småholmer som har blitt UKL område. Formålet med forvaltningsplanen er å gi føringer for tiltak og gi økonomisk støtte og å bidra til en helhetlig og faglig god forvaltning av kulturlandskapet. Aktiv landbruksdrift med åker og eng, og innmarks- og utmarksbeiting, har formet kulturlandskapet på Utsira. En forutsetning for et levende kulturlandskap er aktive bønder, og bruk av kulturlandskapet.

Formålet med Utvalgte Kulturlandskap i Jordbruket (UKL) er å sikre langsiktig forvaltning av utvalgte landskapsområder med store biologiske og kulturhistoriske verdier, som er formet av langvarig og kontinuerlig tradisjonell bruk. Disse verdiene er avhengig av fortsatt bruk, skjøtsel og vedlikehold for å opprettholdes.

Marte Eide Klovning
Ordfører

På møtet i styringsgruppa 13.04.2023 ble det gjort følgende vedtak:

Forslaget til forvaltningsplan for UKL Utsira vedtas. Forvaltningsplanen sendes ut til alle bosatte på Utsira og Grunneiere. Det oppfordres til kommentarer og innspill som tas med i arbeidet med UKL Utsira.

2 PRIORITERING AV TILTAK I DENNE FORVALTNINGSPLAN

Felles prosjekter mellom grunneiere, aktive bønder, lag og foreninger som bidrar til ivaretaking, utvikling, dokumentasjon og opplevelse av Utsira sitt fiskerbonde skapte kulturlandskap, blir prioritert høyt.

Tiltak skal først og fremst gjennomføres i privat regi. Kommunen og andre offentlige inkludert kirken, kan delta i fellesprosjekt. Gode offentlige prosjekt kan støttes innfor UKL rammen hvis det mangler gode private initiativ og er restmidler til gode 1.november hvert år.

Følgende liste er ikke en prioriteringsliste, men føringer og eksempler på hva vi vil stimulere til de første årene.

1. Prosjekter og aktiviteter som bidrar til mer robuste driftsenheter med beitene husdyr, og som kan gi annen økt matproduksjon.
2. Prosjekter for ny bruk av fiskarbondens uthus i form av løer og naust, gjerne rettet mot opplevelser og tjenester til lokalbefolkning, deltidsinnbyggere og gjester.
3. Annet samarbeid mellom landbruk og reiseliv for å gi gode opplevelser for fastboende og beøkende.
4. Prosjekter for dokumentasjon, formidling, ivaretaking og videreutvikling av verdifullt biologisk mangfold
5. Prosjekter for dokumentasjon, formidling, ivaretaking av fiske, fangst, sanking og landbrukstilknnyttede kulturminner inkludert bosettinger, måkahus, sjømerke, torvtak m.m.
6. Bekjempe parkslirekne, brunsegl og andre uønskede arter inkludert plagsomt beiteugras.
7. Utarbeide informasjonsmateriale om landbrukets kulturlandskap, forn- og kulturminner, biologi og geologi spesielt rettet mot lokal befolkning og besøkene.
8. Tilrettelegge for opplevelser i kulturlandskapet med skilting, informasjonstavler, merking og vedlikehold av stier og ferdsselsårer.
9. Fjerne sitkagran, og reetablere naturbeitemark/lynghei eller erstatte den med annen egnet vegetasjon.
10. Årlig fjerning av uønsket selvspredd sitkagran.

Sørevågen:

1954 Flyfoto - Telemark Flyfoto

2022 Dronefoto Erik Hørluck Berg

INNHold

1	Bakgrunn for forvaltningsplan – Forord.....	2
2	Prioritering av tiltak i denne forvaltningsplan	3
3	Om planen og organisering.....	6
3.1	Aktive bønder er en forutsetning.....	6
3.2	Rammer for forvaltningsplanen	6
3.3	Organisering og medvirkning	8
3.3.1	Styringsgruppe:.....	8
3.3.2	Sekretariat.....	8
3.3.3	Referansegruppa.....	8
3.3.4	Informasjon og høring.....	8
3.4	Budsjett	9
3.5	Kort beskrivelse av området.....	10
4	Områder med særlig verdi.....	11
4.1	Naturvernområde	12
4.2	Utvalgte naturtyper av svært stor verdi.....	13
4.2.1	Austremarka-kystlynghei	13
4.2.2	Austremarka, nordaustre del.....	14
4.2.3	Skotavågen naturbeitemark.....	15
4.2.4	Vestremarka:.....	16
4.2.5	Vest for sørevågen	17
5	Ta vare på og videreutvikle landbruket på Utsira – Øke selvforsyningsgrad og produksjon.....	18
5.1	Nær historie og utvikling av landbruket inkludert beite i utmark på Utsira.....	18
5.2	Driftsbygninger – nybygg og rehabilitering.	19
5.3	Leskur for utegangersau.....	19
5.4	Aktive driftsenheter på Utsira:.....	20
6	Ivareta og videreutvikle biologisk mangfold til glede for folk, fugl, fe og insekt	21
6.1	Verdifull vegetasjon, rikt fugle- og insektliv	21
6.2	Bekjempelse av uønska og fremmede arter:	22
6.2.1	Sitkagran:	23
6.2.2	Parkslirekne:.....	26

6.2.3	Ugras	27
6.3	Tiltak i kulturlandskapet:.....	27
6.3.1	Etablering av referanseområde:	27
6.3.2	Dagsturhytte:	28
6.3.3	Gi bedre levevilkår for insekter og villblomster.	28
7	Vedlikeholde og gjøre kjent kulturminner, inkl forminner, tufter, bolighus og steingardar	29
7.1	Skilting og tilrettelegging.....	29
7.2	Forn- og kulturminner	30
7.3	Steingjerder og gjerding	31
8	Ta i bruk på nytt fiskerbondens bygg inkludert løer , naust og UTHUS	32
8.1	Fiske og fangst.....	32
8.2	Sjøhus, naust og løer	33
8.3	Aktuelle tiltak:	34
9	Styrke og utvikle samarbeid mellom landbruk og annet næringsliv lokalt med hovedvekt på handel og reiseliv	35
9.1	KULA (kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse).....	36
9.2	Folkehelseperspektiv:.....	37
9.3	«Utsira i fugleperspektiv»	37
9.4	Landskapet som læringsarena og «Naturloser».....	38
10	Litteraturliste:	39

Utsira

3 OM PLANEN OG ORGANISERING

3.1 Aktive bønder er en forutsetning

Aktive bønder med vilje og interesse for å ivareta verdiene i kulturlandskapet, slik vi har på Utsira, ligger til grunn for UKL-satsinga. UKL Utsira vil få et eget årlig budsjett som skal brukes til å ta vare på verdiene i kulturlandskapet i form av beiting, biologisk mangfold, og kulturminner m.m. Det gis føringer i forvaltningsplanen på hvilke tiltak som kan få støtte.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) er et samarbeid mellom Miljøverndepartementet og Landbruks- og Matdepartementet. Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning og Landbruksdirektoratet har siden starten i 2009, hatt felles ansvar for gjennomføring av UKL-satsinga. De utvalgte områdene omfatter kulturlandskap i jordbruket med verdifulle helhetlige verdier innen biologisk mangfold, eldre- og nyere tids kulturhistorie, som Norge vil holde vedlike på lang sikt.

Rundballepressing på Hovland Foto: Erik Hørluck Berg

3.2 Rammer for forvaltningsplanen

Forvaltningsplanen inneholder mål, visjoner og tiltak. De er utformet i dialog med grunneiere/bønder og andre inkludert bedrifter, lag og organisasjoner med innsats og interesse knyttet til kulturlandskapet på Utsira. Hovedmålet er å ta vare på og utvikle de verdier som gjorde at Utsira ble et utvalgt jordbruksskap kulturlandskap. . Dagens landbruksdrift skal opprettholdes og videreutvikles på en måte som ivaretar verdifulle kultur- og naturelement og et helhetlig landskap med stor tids- og opplevelsesdybde. Aktivt vedlikehold av områder med dyrka jord og verdifulle

restbiotoper, driftsbygninger, beite og skjøtsel av utmark, vil være en vesentlig del av arbeidet i UKL området. Skjøtsel og rekonstruksjon av artsrike vegetasjonstyper i randsoner og restareal, vegkanter, treslagsskifte i skog og leplantninger, kan også være viktige tiltak i tråd med intensjonen i planen.

Økt egen matproduksjon for salg og egen bruk, er i tråd med tradisjonell bruk av areal på Utsira, og vil også kunne være en del av kulturlandskapssatsinga vår. Det er lange tradisjoner for selvforsyning her med dyrking av bygg, havre, poteter, grønnsaker, bær og frukt. Det er også mulig med produksjon basert på stedege ville f.eks. ramsløk og jordnøtter.

Utsira har også en spesiell kulturhistorisk arv knyttet til fyrhage og hageplanter gitt til fyrfamiliene av Kystverket tilpasset mildt vinterklima, mye vind og mye saltråk. Noen andre av de naturaliserte artene har stor kulturhistorisk og landskapsmessig verdi uten å være en invasiv trussel, så som hyll, krokus, påske- og pinseliljer, montbresia, liguster med mer. Disse kan også danne grunnlag for produksjon og salg.

Utsira har en stor utfordring med spredning av sitkagran, og må ha en langsiktig plan for hvilke områder vi skal beholde skog og eventuelt skifte treslag. Tilbakeføring til beite , og kanksje noen steder dyrka mark, er aktuelt.

Spesielt for UKL Utsira er at hele kommunen sitt landareal som er utvalgt UKL. Dette gjør at forvaltningsplanen skal omfatte hele øya. Etter at forvaltningsplanen er ferdig, kan det utarbeides skjøtselsplaner og tiltaksplaner for områder, biotoper eller eiendommer ut fra behov og ønske.

Børgedalen Foto: Erik Hørlück Berg

3.3 Organisering og medvirkning

For at arbeidet med UKL Utsira skal lykkes er det viktig med medvirkning. De aktive bøndene skal ha mulighet til å delta aktivt i arbeidet, og ha reell mulighet til å påvirke innholdet i forvaltningsplanen.

Etter politiske vedtak i Utsira Kommune er UKL Utsira organisert slik:

3.3.1 Styringsgruppe:

Styringsgruppe for UKL Utsira er formannskapet med en representant fra Rogaland Fylkeskommune kulturavdelinga, og to representanter fra Statsforvalteren i Rogaland.

3.3.2 Sekretariat

Rådgiver UKL, miljø- og landbrukssjefen, og assisterende kommunedirektør

3.3.3 Referansegruppa.

Alle som driver aktivt landbruk på Utsira. Styret kan invitere inn aktuelle lag og foreninger til halvårige møter i referansegruppa, f.eks. Kystlaget, Turistforeninga, og Fuglestasjon m.m.

Bønder som søker produksjonstilskudd, blir fulgt opp spesielt av kommunen. Dette skjer både ved en til en kontakt, og ved at disse inviteres som tilhører på styringsgruppe møtene, og blir bedt om å delta i referansegruppa.

3.3.4 Informasjon og høring

Det skal holdes åpne informasjonsmøter og individuelle møter etter behov. Møte i styringsgruppa er også åpne. Planressursprogrammet har vært sendt på lokal høring, og forvaltningsplanen sendes på regional og lokal høring.

Foto: Erik Hørlück Berg

3.4 Budsjett

Tiltak	2023	2024	2025	2026	2027
Referanseområde:	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000
Invasive/skadelige arter	100 000	180 000	180 000	180 000	180 000
Enkelttiltak (f.eks. bygninger)	50 000	100 000	100 000	100 000	100 000
Forvaltningsplan og adm	180 000	50 000	50 000	50 000	50 000
Møter og arr	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000
Fellestiltak (deri blant gjerdevedlikehold, leskur for dyr, beitelag m.m.)	60 000	100 000	100 000	100 000	100 000
Informasjonstiltak og tilrettelegging	70 000	100 000	100 000	100 000	100 000
SUM	530 000	600 000	600 000	600 000	600 000

I tillegg til det årlige budsjett til UKL Utsira har potten på SMIL (Særskilte miljøtiltak i landbruket) over statsbudsjettet økt til 330 000 i 2023. Det er også bevilget kr. 100 000 til drenering. Disse midlene kan kun gis som tilskudd til bønder som søker produksjonstilskudd, mens UKL kan også gis til tilskudd til andre. SMIL strategien med prioriteringer er mulig å laste ned fra kommunens hjemmeside. Søknader sendes inn gjennom Altinn fortløpende gjennom året før 1. November. Bøndene for tilskudd for å beite i de verdifulle områdene på Utsira gjennom det Regionale Miljøprogrammet (RMP) som Statsforvalteren forvalter. Satsene revideres hvert år, og rettledninger og tilskuddsoversikt ligger på Statsforvalteren i Rogaland sin hjemmeside.

3.5 Kort beskrivelse av området

Utsira er et øylandskap i ytre kyststrøk i med aktivt landbruk. Utmark ligger rundt hele kystlinjen på øst og vestsiden av øya. Innmarken ligger i «Siradalen» midt på øya mellom Norvikvågen, ned til Sjørevågen, og videre mot Austrheim. Utenom innmarka dominerer kystlynghei, strandeng, naturbeitemark og fukteng. Utmarka i øst er mest lynghei, mens det i vest er det mer gras og starr i kystlandskapet.

Øya Utsira ligger 18 kilometer ute i havet vest for Karmøy. Øykommunen er arealmessig landets nest minste kommune og den minste etter folketall. Landskapet på Utsira forteller historien om kystfiske og småskalalandbruk helt fra jernalderen og frem til i dag.

Øya har et åpent og småkupert landskap med lave koller, smådaler, vik og enkelte planta skogholt av sitkagran. Innmarka og bebyggelsen ligger i «Siradalen» midt på øya fra sør til nord og med utmarka i øst og vest.

Havnene Norvikvågen og Sjørevågen ligger i hver ende av daldraget. Utmarka brukes som beite for husdyr, fortrinnsvis sau, men også en del storfe. Landskapet har høye steingarder, bygd på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.

Øya er viktig for hekkende og trekkende fugl, og Spannholmene i sørvest er naturreservat. Den tette sammenhengen i småskalalandskapet og nærheten til storhavet, med himmel og hav på alle kanter, forsterker landskapstrekene og gjør Utsira til et særmerkt område med stor opplevelsesverdi knyttet til fugleliv, kystkultur og kystidentitet.

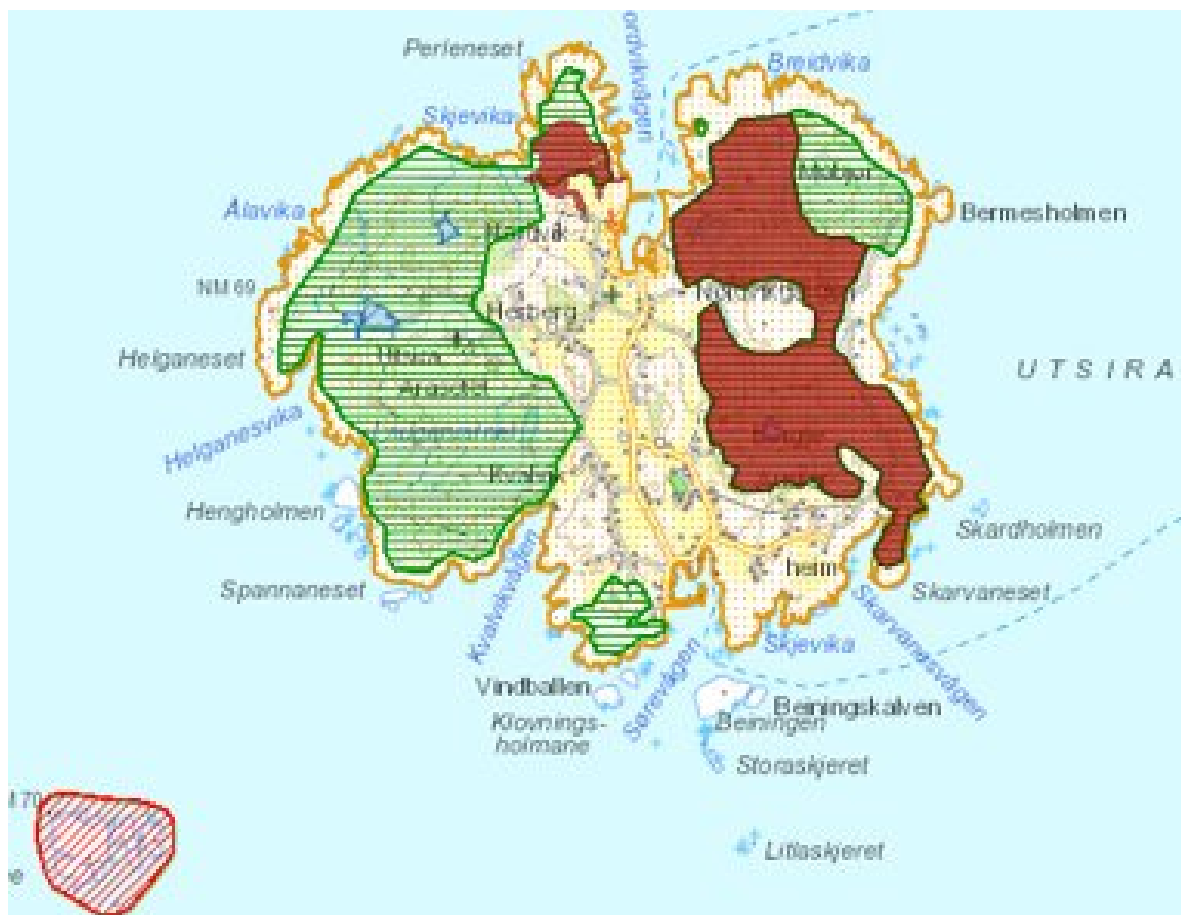

Skarvaneset Foto: Erik Hørlück Berg

4 OMRÅDER MED SÆRLIG VERDI

Det er startet NIN (Natur i Norge) kartlegging av arealet på Utsira. Målet er å få kartlagt hele kommunen. Det vil gi oversikt over hvilke områder som skal tas vare på og hva som kan omdisponeres til nærings- og boligformål. Da kan utvikling skje uten å ødelegge verdifullt kulturlandskap eller ødelegge leveområder til sjeldne og trua arta.

I 2022 ble 2000 dekar i Austremarka kartlagt, og det er planlagt tilsvarende areal i 2023 og 2024 slik at hele øya er kartlagt.

Kartet er hente fra Naturbase. I Sørvest er Spannholmane naturreservat (vernet i 1982); Vestremarka er angitt som fuktig fattigeng beitet, Austmarka er angitt som kystlynghei, og Austremarka, nordaustre del og vest for Søreavågen er også angitt som fuktig fattigeng beitet. Vest for Norevågen er Skotavågen naturbeitemark.

4.1 Naturvernområde

I Utsira Kommune er det bare et område som har status som naturvernområde. Det er Spannholmanene naturreservat (vernet i 1982).

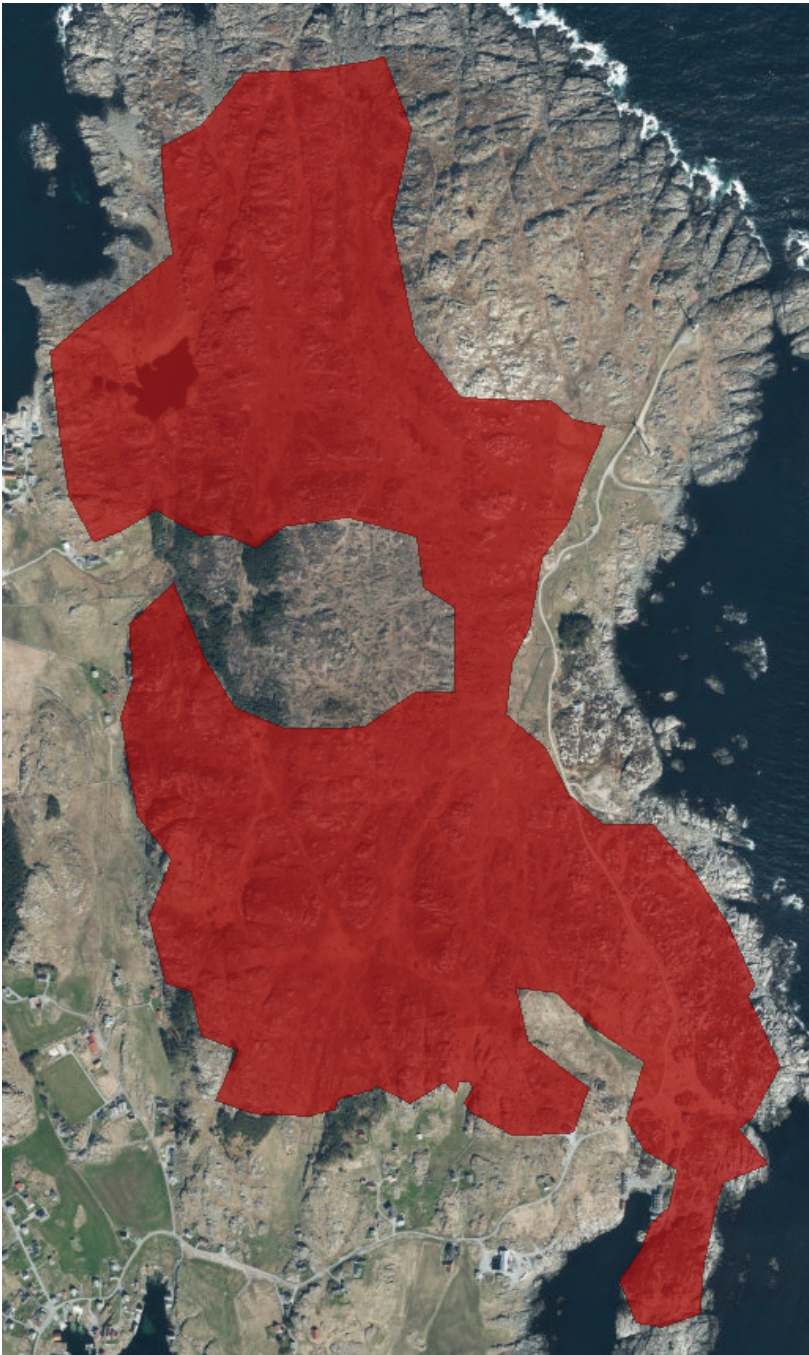
Området er et viktig hekke- trekk- og overvintringsområde for flere sjøfuglarter. I hekketida dominerer toppskarven med opp mot 200 par (2006), men en finner også mye hekkefugl av artene svartbak, gråmåke og sildemåke. Her hekker Rogalands sørligste konsentrasjon av alkefugl, og årlig hekker omkring 50 par med både artene teist alke, lunde og lomvi på holmene. Raudnebbterna hekker år om anna, og det er noen få reir med havhest. Havert bruker Spannholmane som kaste- og kvileområde. Under trekk og overvintring brukast heile området av dykkender, dykkarer, skarv, alker og lom.

4.2 Utvalgte naturtyper av svært stor verdi

Kilde er Naturbase. Der beskrives Utsira som et enestående, helhetlig, eldgammelt kulturlandskap i havgapet med svært høy naturverdi, rikt på fornminner og omkransa av marine naturtypeområde med A-og B-verdi . Heile øya er kartlagt med høy prioritet i Nasjonal registrering av kulturlandskap.

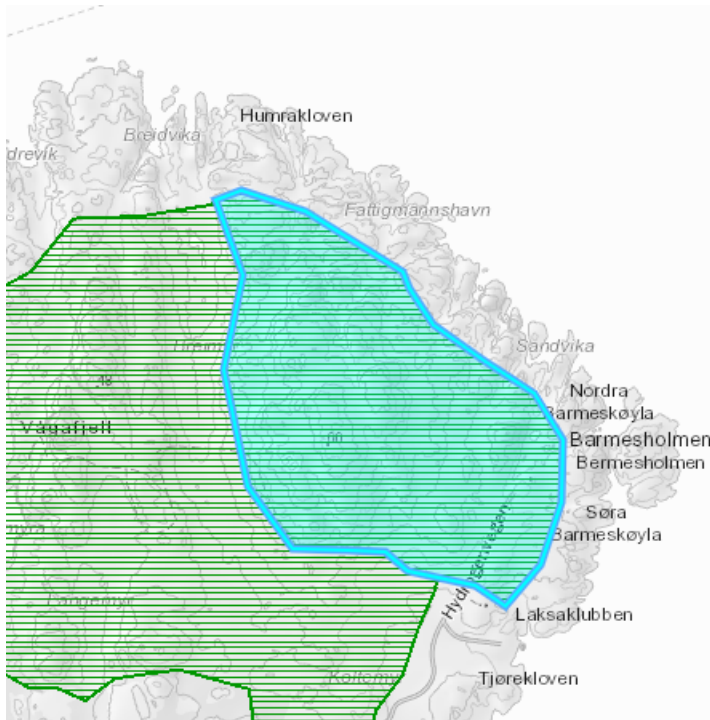
4.2.1 Austremarka-kystlynghei

Området er på 1104 dekar, og er klassifisert som Svært viktig – klasse A. Begrunnelse er at det er et stort sammenhengende velskjøtta område.

Behov for forvaltning:
Lyngbrenning. Det må lages en plan over brenning slik at deler av området blir brent hvert år i en rullering. Beiting, og informasjonstiltak om bruk og forn- og kulturminner i områder. Børjedalen og Småvågene er viktige kulturminneområder og er prioriterte.

4.2.2 Austremarka, nordaustre del

Lokaliteten får verdi A (svært viktig) fordi det er en større, intakt naturbeitemark på 240 dekar. Blir beita, med særmerkt vegetasjon, og har mange indikatorarter og to rødlistearter i lavere kategori, mellom disse gode bestander av skjoldblad. Behov for forvaltning: Beiting, og informasjonstiltak om bruk og forn- og kulturminner i områder.

OM LYNG:

Hentet fra Knut Hamsuns «Pan» der Leitnant Glahsler i poetiske ordlag:

«Tak min Gud, for hver lyngblomst jeg har sett; de har været som små roser på min vei og jeg gråter av kjærlighet til dem».

Kystmyrklegg

Kystmyrklegg *Pedicularis palustris* er også en karakterart i kystlyngheia. I likhet med andre pedicularisarter, er kystmyrklegg en "holvsnifter" som tar opp næring, salter og mineraler fra røttene til nærliggende planter (ofte st. lyng). Kystmyrklegg er en hemikryptofytt som har overvintringsknop nær markoverflaten.

NATUR- OG KULTURSTI I AUSTREMARKA

Kystlyngheie og flora i kulturlandskapet

Kommuneblomsten Skjoldblad - *Hydrocotyle vulgaris*

Bladet minner oss i farge og form om den grønne øya vest i havet. På det runde bladet går det livsviktige nerver fra et sentralt punkt til alle deler av bladet. Skjoldblad er svært representativt for kommunen og er en god representant for det sub-øseaniske miljøet med fuktighet og salttråk. Skjoldblad er også den mest energivennlige kandidaten som er naysom og lever godt på vårt fattige jordsmonn. Bladene vokser i et samfunn på en stengel og representerer viktige verdier som samhold. Planten er sjelden inne på fastlandet mens Utsira muligen har landets tetteste bestand. Planten er også en ekte Sirabu som tåler masse sjasprøy og vokser helt ned til sjøkanten.

Tepperot - *Potentilla erecta*

Tepperot kan vokse i de fleste miljøer bare det er nok lys tilstede. Planten er svært tallrik i Austremarka og farger underveggetasjonen gul i juni. Tepperot var en viktig plante i folkemedisin. Det var den blodredde jordstengelen som ble brukt. Ekstrakt av roten ble nytt som blodstillende middel, og mot mage- og tarmsykdommer. Navnet tepperot har planten fått etter evnen å stoppe blod, etter det gamle norske verbet "teppa" som betyr å stoppe, tette, lukke. I Sverige heter den Blodrot.

Blåknapp - *Succisa pratensis*

Den blå knappformede blomsterstanden står i full blomst fra juli til september. Planten er flerårig og har en kort avskåret jordstengel. I følge gamle sagn, bet den Onde roten av, fordi han ikke unte menneskene å nyttiggjøre seg rotens trolldomskraft. Bladene er brukt til grønn og gultergang av ull. Vokser ikke på de sureste myrene men krever næringsstilførsel via overflatevann. Blåknapp og duskmryll er indikatorer på mineraltilførsel og middels næringsrik myr.

Rome - *Narhegium ossifragum*

Det er mange myter omkring plantens giftighet og virkning på husdyras benbygning. Jens Bjelke, Norges kansler på 1600-tallet, beskrev planten under navnet *Gramen ossifragum* "graset som brøker ben" og berodde på folks oppfatning om at dyr som beitet på rome fikk dårlig benbygning. Faktum er at husdyra kun beiter på rome dersom de ikke finner noe bedre. Et saponin i planten kan imidlertid påvirke leveren til å skille ut stoffer som gjør huden amfintlig for sollys. Sykdommen blir på folkemunn kalt for "Alveld", og kjennetegnes med sår og hevelser på ører og hodeparti. Som i verste fall kan føre til blindhet og død for enkelte lam.

UTSIRA KOMMUNE

www.utsira.kommune.no

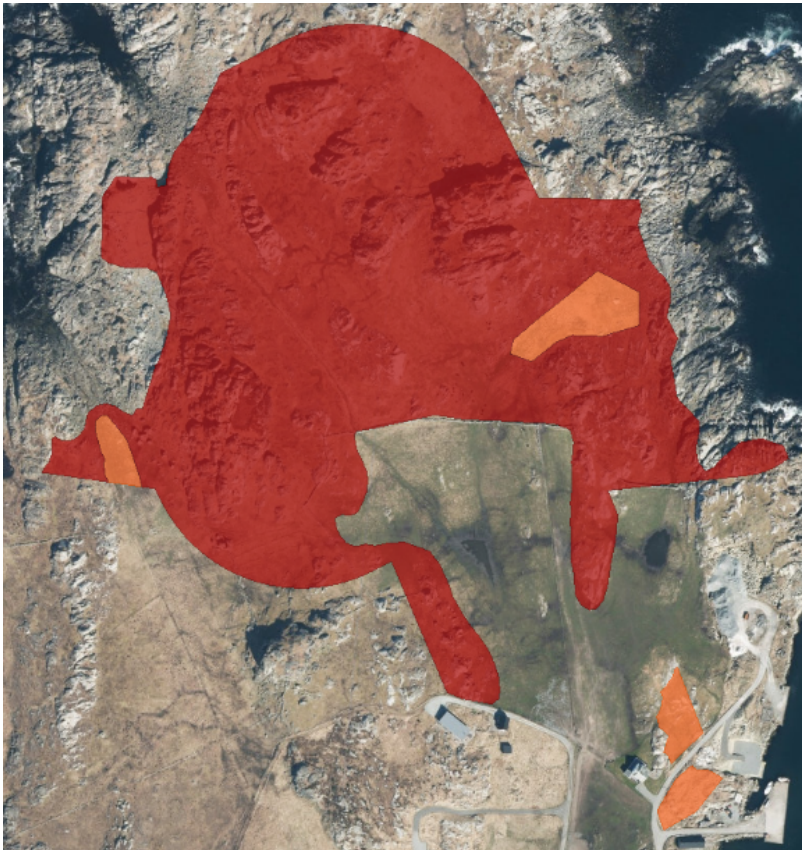

Utsira

Skiltene er støttet av:
Rogaland Fylkeskommune

Info plakat fra natur- og kulturstien i Austremarka – revidert 2023

4.2.3 Skotavågen naturbeitemark

Naturbeitemarka er i bruk som beitemark for ammekyr. At beitemarka er i hevd er utslagsgivende for at tilstanden er satt til svært høy. Det ble ikke funnet noen fremmede arter, og det er ikke spor etter gjødsling i beitemarka.

89 Dekar stort område. Inntil området finnes det mindre områder med naturbeitemark og semi-naturlig våteng av storverdi. (markert som lysere område på kartet).

Behov for forvaltning:
Beiting

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

4.2.4 Vestremarka:

Naturbeitemark på 1760 dekar som er gitt verdi A (Svært viktig) på grunn av at det er ei stor og intakt naturbeitemark med ei sjelden og særprega ytterkystutforming, som er i middels god hevd og der det er gjort funn av mange rødlistearter, dels i høy rødlistekategori (dverglin). Dessuten er det funne mange andre kravfulle arter. Vegetasjonen er dominert av en gras- og urterik vegetasjon med slektskap til både eng, hei og strandeng. Særlig interessant er de kortbeita saltpåvirka engene mot vest og nordvest, med høgt innslag av strandplanter som strandkjempe og fjørekoll. Interessant er også det sterke innslaget av skjoldblad.

Behov for forvaltning:

Beiting, og informasjonstiltak om bruk og forn- og kulturminner i områder.

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

4.2.5 Vest for sørevågen

Lokaliteten har et areal på 83,2 dekar, og får verdi A (svært viktig) fordi det er ei større, intakt naturbeitemark som fremleis blir beita, med særmerkt vegetasjon og flere rødlistearter i lavere kategori, mellom disse gode bestander av skjoldblad.

Behov for forvaltning:
Beiting, og tilrettelegging for bruk av dagsturhytte.

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

5 TA VARE PÅ OG VIDEREUTVIKLE LANDBRUKET PÅ UTSIRA – ØKE SELVFORSYNINGSGRAD OG PRODUKSJON

Ved å bruke midler fra UKL budsjett bevisst, vil det bidra til å ta vare på og utvikle landbruket på Utsira. For at kulturlandskapet skal beholde sin verdi er det må vi ha aktive bønder som er gode forvaltere av inn- og utmark. Nøkkelen til dette er at det er nok beiteme husdyr i utmarka, og at det er god tilrettelegging for beiting. Utmarka må brukes som beite for å ta vare utmarka som produsent av for til beiteme dyr. Gode gjerder og gjerdeløsninger er nødvendig for dette. De aktive bøndene kan få støtte til prosjekter og aktiviteter som bidrar til enklere og mer økonomisk drift, som samtidig bidrar til å ta vare, og styrke de positive verdiene i kulturlandskapet.

5.1 Nær historie og utvikling av landbruket inkludert beite i utmark på Utsira

1991 var det 15 bruk som søkte om produksjonstilskudd i kommunen, med 18 mjølkekyr, 82 anna storfe og 458 vinterføra sau og lam. I 2005 fikk storfeholdet dårlige kår og 4 av 8 bruk la ned drifta. Gjennomsnittsalderen på Sirabonden var da 57,2 år, det var små sauebesetninger og trussel om skrapesjuke. Det gode vendepunktet kom i 2011 med satsing på villsau og kjøttfe i et landskap truga av gjengroing. I 2016 var det sju husdyrbruk som søkte om produksjonstilskudd. I 2023 er det 8, og gjennomsnittsalderen på Sirabonden er nå rundt 40 år.

I dag er produksjonen hovedsakelig villsau, og det er to større besetninger med kjøttfe, og en større besetning med kvitsau.

Motivasjonen i landbruket på Utsira har de siste 20 åra vært landskapspleie og skjøtsel areal under gjengroing. Det er stor interesse for forpaking og bortforpaking av jord. Etableringen av Utsira Villsaulag fikk nye unge drivere inn i landbruket. Gevinsten er kjøttressursen, velpleidd kysthei og nye landbruksrelaterte opplevelser.

Foto: Erik Hørluck Berg

5.2 Driftsbygninger – nybygg og rehabilitering.

Aktive bønder trenger driftsbygninger som gjør hverdagen enklere, bidrar til bedre dyrevelferd, og bedre arbeidsmiljø. Innovasjon Norge forvalter ordninger som gir støtte til dette. Ombygging og utvidelse av eksisterende bygninger vil kunne gis toppfinansiering fra UKL midler hvis de bygningsmessige og kulturhistoriske verdiene tas vare på. Det vil derfor være mulig å søke støtte både til rehabilitering og nybygg. Tilskuddet vil vurderes i hvert tilfelle, men kan maksimalt være 100 000 ved nybygg og 75 000 ved rehabilitering. 50 % kan utbetales når tiltaket startes opp, og resterende når byggeprosjektet er avsluttet.

Rune Kvalvik i nytt sauefjøs 2022 Foto: Erik Hørlück Berg

5.3 Leskur for utegangersau.

Flere av sauebesetningene på Utsira har utegangersau. Mattilsynet har hittil godkjent sitkagranskog som le for disse. Det bør etableres et samarbeidsprosjekt som utvikler og bygger leskur i en stil som passer på Utsira (f.eks. Grindbygg) basert på lokale materialer og ressurser, som lokal sitkagran

Foto: Erik Hørlück Berg

5.4 Aktive driftsenheter på Utsira:

Tall fra produksjonssøknadene 2022:

Bruker	Gård	FD Eng	Ovf Eng	IM Beite	Søyer	Lam	Ammeku	And SF1
Rune Kvalvik	Kvalvik 31/3	25		51	68	102		
Erik Sandmo Eriksen	Austrheim 27/1	191	7	184	14	43	24	32
Geir Helge Rasmussen	Hovland 28/7	87		109	100	158		
Mikal Davis	Klovning 30/4	58	9	124	70	90		
Håvard Nordvik	Nordvik 26/15	66	2	208	58	70	10	18
David Skjelde	Nordvik 26/16	37	3	109	35	41		
Tor Asle Grønningen	Har Villsau på Utsira.							

På Utsira har utmarka «alltid» vært et viktig grunnlag for matproduksjon, høsting og sanking. For å ta vare på de verdiene utmarka har som grunnlag for matproduksjon, biologisk mangfold, og kulturlandskap er det nødvendig med beitedyr.

Det er derfor viktig at det blir brukt virkemidler som bidrar til beiting av utmarka. Det bør opprettes et beitelag av de aktive bøndene for å organisere gjerdevedlikehold, sørge for fornuftig beiting, og koordinering. F.eks. få samordnet veterinærbesøk, slaktelevering osv. Det er på gang tiltaksplaner i samarbeid med bøndene som sikrer at det fortsatt er utmarksbeiting. Tiltaksplanene kan inneholde avtaler og tiltak rundt gjerding, beitetrykk og brenning av lyng m.m.

Foto: Atle Grimsby

Kysthumle. Foto: Atle Grimsby

På Utsira er det registrert 105 rødlista arter, jf. Artsdatabanken. I all hovedvekt går registreringene på fugl, men også blomsterplanter, sommerfugler og veps er godt representert med individfunn. I alt er registreringene av rødlista funn fordelt på 10 artsgrupper. Dette gjelder også arter knytta til kulturmarksareal og semi-naturlige naturtyper.

Å finne en god balanse mellom effektiv landbruksdrift og ivaretaking av biologisk mangfold, vil være et gjentakende tema i UKL arbeidet i Utsira som i alle andre utvalgte områder. Vi har med vår etablerte naturbeite/kystlyngheipraksis, det aktive ornitologiske miljøet, reiselivssatsing og ressurssterke «sjømannsbønder», særlig gode forutsetninger for å få dette til gjennom god dialog, bevisstgjøring av verneverdier og ikke minst midler gjennom SMIL og UKL til å erstatte tap og betale for aktiv innsats for ivaretaking av biologisk mangfold.

6.2 Bekjempelse av uønska og fremmede arter:

Utsira har et mål å fjerne alle fremmede arter. I denne planen omtales ikke alle fremmede arter, men planen tar spesielt for seg sitkagran og parkslirekne. Disse artene er vurdert å påvirke og å kunne påvirke kulturlandskapet negativt på Utsira. I tillegg er rynkerose, fager fredløs, og brunskogsnegle fremmede arter som bekjempes og bør bekjempes aktivt på Utsira. Ved en revisjon av forvaltningsplanen om noen år kan det være aktuelt å sette fokus på andre arter.

Utsira kommune har i en årrekke hatt fjerning av fremmede arter på arbeidsliste til ungdom i skoleferier, samt større prosjekt på fjerning av sitkagran, brunskogsnegl, parkslirekne, rynkerose, hagelupin og kanin. Fordi arealet er avgrensa på ei lita øy, har vi mye betre forutsetninger enn mange andre til å greie kampen mot uønska arter, inkludert ugras i landbruket som kan være både innførte og stedeegne arter.

6.2.1 Sitkagran:

Sitkagran er en fremmedart som det ble plantet mye av på Vestlandet i tidligere perioder. Det er et relativt hurtigvoksende tre, som sprer seg lett. En plantet sitkagranskog er tett og er nærmest fri for bunnvegetasjon. Det er et mål å på lang sikt å fjerne all sitkagran på Utsira. Det er få andre steder langs vestlandskysten dette er mulig. Dette må skje over tid i nært samarbeid med grunneiere. Noen steder har sitkagran en økologisk funksjon, og den er også brukt som levevegetasjon. Disse plassene bør sitkagran erstattes med norske tresorter.

Sitkagrana på Utsira ble plantet på 60 og 70 tallet. Noen områder har blitt hogd. Det har vært liten grad av utnyttelse av treverket, men noe har blitt brukt til ved. Hogde områder er så langt tilbakeført til beite, og et område er etablert som referanseområde (for å se hvilke arter som etablerer seg).

Tiltak fremover kan være å skjære de mest egna trærne til konstruksjonsvirke, og bruke det som bygningsmateriale på Utsira. F.eks. til å lage leskur til villsau. Det som ikke er egnet til dette kan det lages ved av, som kan benyttes både på Utsira og «eksporteres» til fastlandet og selges der.

Etter hvert som områdene blir hogd og virket utnyttet så skal det ryddes for krot og hogstavfall. Det beste vil antagelig være om det flises, slik at det som er av krot og hogstavfall ikke skjemma kulturlandskapet. I noen få tilfeller kan brenning være aktuelt for å hindre kjøreskader.

Et viktig oppfølgingstiltak etter fjerning av sitkagran er å luke små trær som vi spire. I og nær eksisterende skog, og fjernet skog vil det være en stor frøbank som i en årrekke vi spire. Hvis det ikke blir gjennomføres systematisk fjerning av unge trær vil sitkagrana reetablere seg relativt raskt.

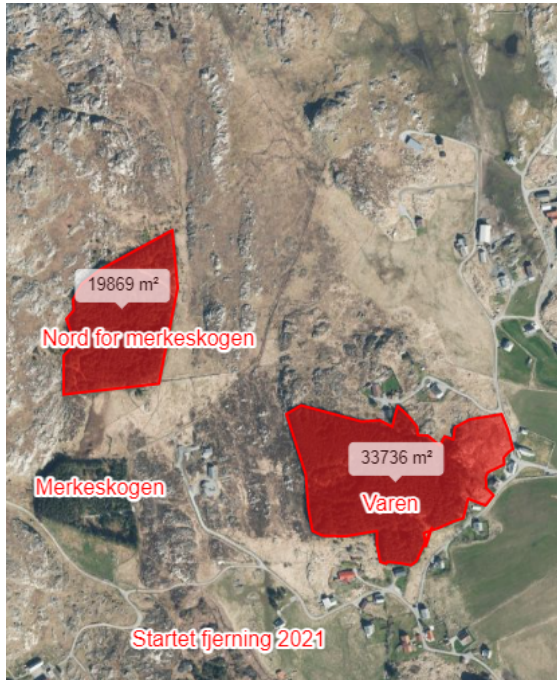

Erik Sandmo Eriksen klipper sitkagran

Foto: Atle Grimsby

6.2.1.1 Områder med sitkagran:

Forvaltning av områdene med sitkagran må skje i samarbeid med grunneiere.

Varen:

Dette er et av områdene som bør prioriteres øverst. Her er noe av den eldste skogen, og derfor er en stor del det som kan defineres som hogstmodent, og mulig å utnytte til materialer.

Nord for merkeskogen:

For å redusere spredning, og fjerne all sitkagran vest på Utsira bør denne skogen hogges ganske raskt etter Varen.

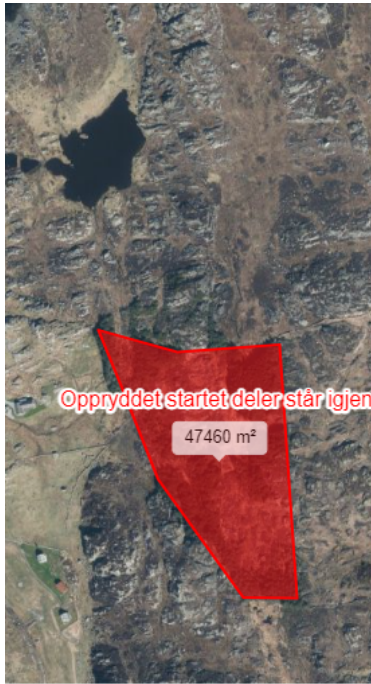
Merkeskogen:

Her er det innslag av mange arter,. Sitkagrana som er der får toppene klippet, og det er begrenset med frøproduksjon. På sikt kan sitkagran og andre fremmede arter i merkeskogen fjernes. Det er allerede en stor grad av innplanting av mer egnede arter enn sitkagran

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

Syd for Måskitmyra:

Her er det et stort område. Utsira Kommune er selv den største grunneieren i dette området (Gnr 28 Bnr 6). Kommunen som grunneier bør gå foran som et godt eksempel:

1. Hindre spredning
2. Felle skogen når den er hogstmoden, og bruke virket
3. Plante ny skog, helst stedegne og i de minste norske arter

Sitkagranskogen vest fra Yrefjell:

Ligger inntil Sirakompasset. Den blir brukt som lekeareal for barn i skolen og barnehagen. Fjerning av denne bør skje trinnvis over mange år så de kvalitetene kan tas vare på.

Det bør utredes om området kan brukes til norsk tre- og buskarboret. Det er at av områdene som et lettest tilgjengelig, og store deler av området ligger gunstig til med hensyn til vær og vind.

et

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

Vest for Hovland og Gamle skolen: (Rundt Klopp, Træhojen, og Svehojen).

Et av områdene blir allerede brukt til utprøving av reetablering av andre arter. Området er velegnet siden terrenget er utformet slik at det i nordenden er en høyde. Det blir stående igjen en rand med sitkagran som levest rundt et område på ca. 2 dekar. Dette området gjerdes inn for at de nye artene skal få mulighet til å etablere seg uten å bli beitet. Det plantes minst til 10 til 12 forskjellige arter av norske tre og

busker for å se hva som er best egnet på Utsira. Det kan også plantes frukt, bær og pyntegrønt arter.

Dronefoto: Erik Hørluck Berg

6.2.2 Parkslirekne:

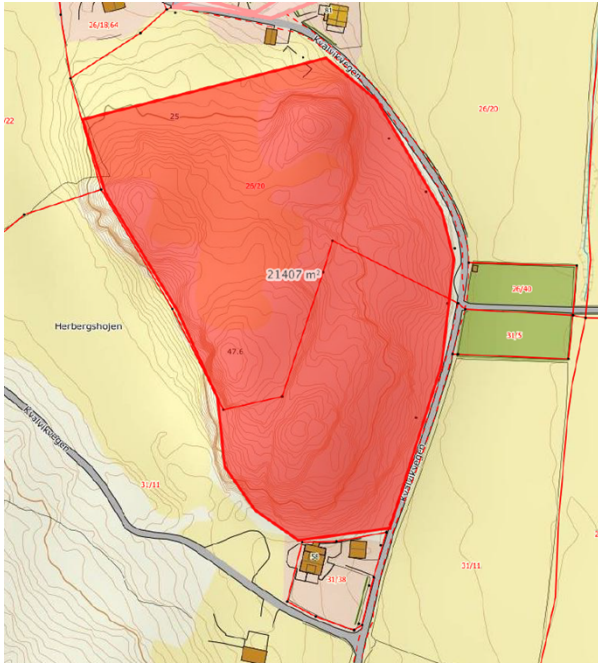
Det er 11 registrerte parkslirelokalteter på Utsira pr dags dato. 10 av dem er behandlet/overvåket i 2021 og blir behandlet i 2023. Parkslirekne er en storvokst flerårig staude som kan bli over 3 meter høy, med utoverhengende topp og greiner. Stengelen er grønn med rødbrune flekker og er hul mellom nodiene. Greinene vokser i sikk-sakk-mønster og bladene er nokså stive, litt læraktige, med en jevn overflate og hel kant. Parkslirekne sprer seg med krypende jordstengler som kan produsere nye overjordiske skudd. Biter av overjordiske stengler og jordstengler kan gi opphav til nye planter og flytting av jordmasser, hageavfall og veikantslått er trolig de viktigste årsakene til spredning til nye steder. Maskiner og utstyr kan også lett bidra til spredning av planten.

6.2.3 Ugras

Tistel, høymole, brønslearter, knappsis, lyssiv og geitrams og andre uønskede ugras må bekjempes i veikanter og beiter.

6.3 Tiltak i kulturlandskapet:

6.3.1 Etablering av referanseområde:

I samarbeid med to bønder som eier og disponerer Herbergshojen som er dette området etablert som referanseområde. Bøndene får et årlig tilskudd for å fjerne uønska arter, og for å ikke benytte området til beite eller på annen måte gjøre inngrep i området.

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

Det er allerede svært fine utforminger med villapal, hårfrytle, liljekonvall, blåbær, tyttebær og mange vierarter.

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

6.3.2 Dagsturhytte:

På klovningneset ble det høsten 2022 oppført en dagsturhytte. Dette er et samarbeid mellom Utsira Kommune, Rogaland Fylkeskommune, og Sparebankstiftelsen SR-bank.

Å legge til rette for at dagsturhytta kan være start eller sluttsted for turløyper, kan være aktuelt som et UKL-tiltak.

Foto: Atle Grimsby

6.3.3 Gi bedre levevilkår for insekter og villblomster.

Stell og forvaltning av restarealer, veikanter og kantsoner:

Kommunen eier og forvalter arealer. På Hovland rundt idrettsplassen, brannstasjon/teknisk bygg, og gamle skolen er det arealer som er egnet til blomstereng. Disse arealene bør slås etter Sankt Hans, og graset fjernes. Store deler av det kommunale veinettet bør ikke kantslås før etter Sankt Hans. Vi kan også vurdere å etablere tørrbakke vegetasjon i veikanter. Det vil gi økt biomangfold, enklere vedlikehold og tryggere veikanter.

Det er positivt hvis det av private grunneiere etableres blomsterenger som slås etter blomstring. Dette er tiltak det er aktuelt å bidra til fra UKL budsjettet.

7 VEDLIKEHOLDE OG GJØRE KJENT KULTURMINNER, INKL FORMMINNER, TUFTER, BOLIGHUS OG STEINGARDAR

7.1 Skilting og tilrettelegging

Det er flere merka turstier Utsira. Vikingløypa (skiftenavn til folkevandringsstien?), Fyrvegen, og turstien på austida fra gamle skolen forbi loshytta, og gjennom Austramarka over Måbjør er 3 merka stier som også er tilrettelagt med trestier i fuktig områder, og det finnes noen informasjonsskilt langs stiene.

For å øke tilgjengeligheten og muligheten for besøkende å oppleve disse deler av kulturlandskapet, og de forn- og kulturminner som finnes i utmarka, så må merking, skilting, og informasjonsmateriell om stiene vedlikeholdes. Dette bør bli en prioritert oppgave i løpet av 2023 og 2024.

Velkommen til vandring i Austremarka

For bare to til tre generasjoner siden var ressursene i utmarka et viktig inntak for husholdet på gardene på Utsira. Utmarka var beite for husdyrene, det ble hentet ut brensel i form av torv, vinterfôr til husdyra fra myrslått, og det ble produsert is til oppbevaring av fisk.

I forbindelse med bygging av Utsira vind- og hydrogenanlegg, i regi av Norsk Hydro i 2003, ble det funnet en steinalder bosetning som var 10 000 år. Langs stien i Austremarka vil du passere flere boplasser fra folkevandringsstien og en steinalder lokasjon og flere måkehus, gravplass med åpen kistegrav og en bygdeborg.

Nasjonal vernestatus
Helle Utsira er et av 52 områder i Norge som er et utvalgt kulturlandskap innen jordbruket (UKL). I tillegg er øya et kulturhistorisk landskap som er svært rik på kulturminner i regi av Riksantikvaren. Du vil gå igjennom kystlynghei i den høyeste verneklassen – Klasse A med flere rødlistearter. Kystlynghei er en truet naturart. Begrunnelsen for den høye verneklassen er at den blir drevet på tradisjonell vis med beiting og lyngbrenning.

Ferdsel:
Den merkede løypa er skiltet med ulike tema i kulturlandskapet. Vennligst ikke trakk over steingarder. Hunder skal føres i bånd da det er mulig å treffe på dyr på beite, og rugende vilt i marka. Vi setter pris på sporløs ferdsel og oppfordrer besøkende til å ta med seg eget søppel og ikke la noe bli liggende igjen i marka. Det er forbudt å gjøre opp ild i marka i perioden 15. april til 15. september.

Steingardene på Utsira:
Det mest markante trekk under vandringa i Austremarka er kanskje de høye steingardene som snor seg beint fram i terrenget over høydedrag og ned i senkninger. Steingardene stykker opp landskapet, slik at turdelatøkeren opplever å vandre inn i vakre landskapsrom. Det meste av steingardene (Bøgarder og Utgarder) ble bygget på slutten av 1800-tallet fram til begynnelsen av 1900-tallet. De som lodde gardene var ofte fiskere i landligge, eller omreisende fattigfolk. For Det meste av steingardene (Bøgarder og Utgarder) ble bygget på slutten av 1800-tallet fram til begynnelsen av 1900-tallet. De som lodde gardene var ofte fiskere i landligge, eller omreisende fattigfolk. For en bonde som ville høre til i det gode selskap og holde orden på garden, måtte ha bøgard av stein, hette det. Der det var god tilgang på stein ble steingardene høge og brede. En god utgard skulle være 2 alen høg og flatsida (visen) på steinen skulle være vendt utover slik at dyrene ikke fikk fotfeste til å klatre over garden.

Steingardene var først og fremst delegarder mellom eiendommene og et skille mellom innmark og utmark. Brukene på Austrheim, Hovland og austre Nordvik hadde fellesbeite for sau og storfe i Austremarka. I Vestremarka var det felles hestebeite.

Steingardene i Austremarka er viktige kulturminner som vitner om sliet i gamle dager. Mange av steingardene har stått i over hundre år, og vi håper at de får stå i nye hundre år!

Kjærlighets linjer
Steingor'ane glir gjøno Austramarkje
Ikk hånde på ein som elske
åve sin kjærestes kropp

Bygd av egypterar og indianerar
Med steinbukkar og nevar
Lodde dei steid'n på steid'n
åve haug
neri grop
Aldri braut dei ei linja
bestefor og dei

Gode
dei menn
lete kjærlighets linjer
liggjo att
itte se

Kjellaug Skare

Når du ferdes i utmark på Utsira må du huske på følgende:

- Lukk grunder og porter
- Hold husdyr i bånd
- Ta med deg søpla hjem

UTSIRA KOMMUNE
www.utsira.kommune.no

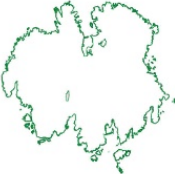
Utsira

Skiltene er støttet av:
Rogaland Fylkeskommune

Info plakat fra natur- og kulturstien i Austremarka – revidert 2023

7.2 Forn- og kulturminner

Utsira har 37 registrerte, automatisk freda kulturminnelokaliteter. Det er i hovedsak boplasser fra steinalder, folkevandringstid og tidlig vikingetid. Særlig spennende er de mange hustuftene og gårdsanleggene fra jernalderen.

Dei vil alltid klaga og kyta

*Dei vil alltid klaga og kyta
at me ganga so seint og so smått;
men eg tenkjer dei tarv ikkje syta;
me skal koma, um ikkje so brådt.*

*Ja, det skyt ikkje fram so det dunar
(som no ingen kan undras oppå);
men det munar då jamt, ja det munar
so det stundom er hugnad å sjå.*

*Lat det ganga fram, lat det sigal!
Berre eitt eg ynskjer og bed;
for dei ga oss ein arv til å gjøyma,
at me gløyma vår fedra-sed.*

*Lat oss ikkje forfedrane gløyma,
under alt som med venda og snu;
for dei ga oss ein arv til å gjøyma,
han er større enn mange vil tru.*

*Lat det merkast meir enn i ordi
at med holda den arven i stand,
at når fedrane sjå att på jordi,
dei kan kjenna sitt folk og sitt land.*

Ivar Aasen

NATUR- OG KULTURSTI I AUSTREMARKA

Tranheimstufta

Tuften du nå står ved er tidfestet til yngre jernalder (vikingtid ca. 900 – 1100 e. kr.). Tranheimstufta var den første hustuften som ble gravd ut av Dr. Jan Petersen under hans arbeider på Utsira fra 1929 til 1933. Huset har vært 17,5 meter langt, 7,2 meter bredt og var delt inn i to rom. Hele 22 furustolper holdt taket oppe. Det var rikelig hellelagt og ett oppmurt ildsted med flat helle til brødbaking. Det hellelagte partiet inn mot veggen, tyder på at det har vært fjøs i nordenden av tufta.

Funn fra Tranheimstufta:
Flere stykker fra klebersteinsgryter, tre vevlodd, ett fiskesøkke av kleberstein, ett spinnehjul, 13 fragmenter av bryner, noen lerkrukkestykker og noen jernstykker. Funn av flintavfall tyder på at det har vært periodiske besøk av fangstfolk på Utsira allerede i steinalderen for ca. 3000 år siden. Under Tranheimstufta ble det funnet over 500 avfallsflint. Peterson antar at disse stammer fra en steinalderboplass eller et verksted der fangstfolk fra fastlandet har meislet til jaktredskapen sin. Senere er Tranheimstufta ført opp over dette verkstedet fra steinalderen.

Hva sier funnene oss om Utsira sin historie?:
Det er historisk sus over informasjonen Dr. Jan Petersen fra Arkeologisk Museum i Stavanger la for dagen etter feltstudier på Utsira fra 1929 til 1933. I alt ble det foretatt utgravninger av 14 hustufter og tre gravplasser under Petersen sitt Utsira opphold. De fleste hustuflene som Petersen avdekket er tidfestet 1500 år tilbake i tid, til folkevandringstida, ca år 300 – 500e.Kr. Det var nærmest en hel landsby i Vestremarka. Se egen turløype der. Senere i forbindelse med bygging av vindmøller i 2002, ble det avdekket en steinalderboplass og Utsira fikk sin historie framskrevet med 8000 år.

Det er vanskelig å si med sikkerhet hvilke forhold menneskene bodde under ute på Utsira i folkevandringstiden og vikingtid. I løpet av langvaride varmepreioder fram til yngre bronsealder

var det meste av Sørvestlandet og Nordsjøplatået dekket av frodig edelløvsskog. Men det skrinne jordsmonnet på Utsira ga kun grunnlag for furu- eller eikeskog.

De Sør-vestnorske edelløvsøkene forsvant imidlertid i kuldeperiodene under Keltertiden (eldre bronsealder ca. år 500 f.Kr - 50 e.Kr.). Vi må derfor anta at landskapet hustufta ble reist opp i, var like snaut som i dag og at snaubeitet kystlynghei var det rådende landskapsbilde.

Sirabuen levde ikke ett upåvirket liv uten kontakt med omverdenen. Allerede i eldre jernalder, før det er påvist fast bosetting på Utsira, er det påvist høvdingesete med rike gullfunn i gravhaug på Flagghaugen i Karmøy. De fleste tuftene på Utsira er små og provisoriske i forhold til hustufter på Karmøy og Jæren fra samme tidsepoke. Funnmaterialet sier oss også at de eldste sirabuer har vært fiskebønder og trolig underlagt konger og høvdingeseter på Karmøy. Vi vet at svedjebruk med sving av vegetasjon var rådende kultiveringsform til langt inn i vikingtid. Det var først i vikingtida at det ble mer faste bosettinger der en nyttet husdyrgjødsel i åker for korn og innmarka til høsting av vinterfôr til husdyrene. Tuftene fra vikingtida ligger også ved større jordlapper som her ved Tranheim og ved Måksitmyren.

Tranheimstufta fra nord mot syd, ca 1930. Foto: Arkeologisk museum i Stavanger, ved Jan Petersen.

UTSIRA KOMMUNE

www.utsira.kommune.no

Utsira

Skiltene er støttet av:
Rogaland Fylkeskommune

Tranheimstufta fra sør mot nord, ca. 1930. Foto: Arkeologisk museum i Stavanger, ved Jan Petersen.

Info plakat fra natur- og kulturstien i Austremarka – revidert 2023

Måkahusene er en annen kulturminnekategori som er sjelden i nasjonal sammenheng. Kulturminnernes kontekst, i godt skjøtta beitelandskap øst og vest på øya, gir dem særlig høy opplevelsels- og formidlingsverdi. På øya finnes flere tilrettelagte turløyper med informasjonsskilt om både nyere og eldre historie. Her finnes også en bygdeborg fra jernalderen og kirkested fra middelalderen. Se også kapittel 8 om maritime kulturminner.

7.3 Steingjerder og gjerding

For å ta vare på de biologiske verdiene i utmarka på Utsira trengs det beitende dyr. Derfor er det viktig med tiltak som ta vare på de besetninger som er tilhørende på Utsira, og som bruker utmarksbeite. I tillegg er det behov for gjerder omkring og i Utmarka som gjør at beitingen blir rasjonell og effektiv.

Det er tidligere satt opp mye gjerder på Utsira, og gamle steingjerder er en vesentlig del av kulturlandskapet. Kvaliteten og tilstanden på alle typer gjerder varierer betydelig. Fysiske gjerder krever vedlikehold, og et tiltak for å bidra til at beiting blir oppretthold er gode gjerder.

Det er mange steingjerder på Utsira, og mange av dem er gått bevar. Noen av de må tilpasses dagens landbruksdrift, enten ved å gjøre åpninger større eller flytte åpninger. Det vil gjøre at det er større forståelse for å ta vare på steingjerdene, og at det fortsatt kan ha en funksjon som gjerder.

Det er aktuelt med å teste ut virtuelle gjerder (Nofence). Disse ser foreløpig ut til å fungere best på Storfe, geit og saueraser med lite ull. Det er aktuelt å bruke på storfe på Utsira, for å bidra til å holde storfe borte fra turstier i utmarka i turistsesongen, og sørge for mindre press på de fysiske gjerdene.

Behovet for skilting og informasjon overfor allmenheten om å ta hensyn til beitene dyr vil være tilstede både med fysiske og virtuelle gjerder. Det er gitt tilskudd til innkjøp av virtuelle gjerder til en mindre besetning med Doplér Sau og en besetning med Angus, som en start og utprøving av virtuelle gjerder på Utsira. Dette blir tatt i bruk fra 2023.

Dronefoto: Erik Hørlück Berg

8 TA I BRUK PÅ NYTT FISKERBONDENS BYGG INKLUDERT LØER , NAUST OG UTHUS

8.1 Fiske og fangst

I uminnelige tider har Utsira levd av fiske, og småskala jordbruk. Øya ligger midt i matfatet, folk har levd av og for fisk i århundrer. Kvinnene styrte småbrukene, mens mennene var i båtene, som så mange andre steder. Det har vært fisket sild og makrell, sei og makrellstørje, torsk og lyr, de har fanget håkjerring, brugder og hval, og ikke minst hummer. Etablering av molo både i Norevågen og Søreavågen var to av de første statlige moloanleggene i Norge, og var viktige for å gjøre havna brukbar og sikker for fiskeflåten. Med en trygg havn kunne fiskerne våge seg ut til Utsira i hardt vær, og de kunne få ly inne i vågen. På denne måten kunne fiskerne utnytte fisket bedre.

Ass. Kommunedirektør Arnstein Eek ved et rekonstruert måkehus. Foto: Erik Hørlück Berg

Fangst av måker ble gjort på Utsira i tidligere tider. Denne spesielle form for fangst avtok vesentlig med sildefiskets slutt i 1930-årene, men ble drevet sporadisk fram til siste verdenskrig. I krigsperioden skjedde imidlertid et markert oppsving av fangsten, før den helt forsvant etter krigens slutt. Disse er helt unike kulturminner på Utsira. De har nok vært i bruk andre steder også, men er ikke dokumentert og bevart utenom Utsira.

NATUR- OG KULTURSTI I AUSTREMARKA

Måkahus

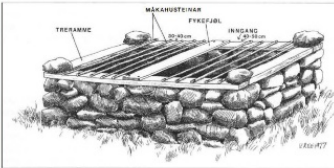
Arkeologisk Museum har registrert nesten 60 måkahus på øya. I følge en artikkel i Norsk Folkeblad fra april 1866 skal det ha vært en mann fra Utsira som i 1865 "oppfant" måkahuset.

De tradisjonelle måkahusene ble bygget av stein. Fasongen på rommet er firkantet og de fleste er rektangulære. Tykkelsen på veggene lå på ca. 40 – 50 cm. De fleste husene er om lag 3 x 4 meter – 4x5 meter. Romhøyden er i underkant av en meter. Over de fire veggene ble det plassert en solid treramme, og på denne ble det spikret fast trestokker med 30 – 40 cm mellomrom.

Nyutsprungen bris bølger seg kjælemt rundt mose og lav. Ildsprutende myrull brer seg over bekker og far. Det er stille nå. Vannet har tid til å lytte

Fra diktsamlinga Mosaikk 1998 av Magne Austrheim

Måkahus med enfykefjøl, ferdig bygget for fangst. Inngangen til fellen, 40-50 cm bred, ligger her til høyre for fykefjøla. Avstanden mellom måkahusteinane var på 30-40 cm. Steinene på hvert hjørne holdt hele trerammen på plass.

Tegning: Viggo Ree

I måkefellene ble det lagt ut mat for å lokke måkene ned i fella. Måkefjærene ble primært anvendt til dyner og puter. Jentene var flittige til å samle fjær til bryllupsdynene sine. Eldre folk sier at en dyne inneholdt fjær fra om lag 80 – 100 måker.

Under første verdenskrig eksporterte Utsira faktisk måker som mat til Bergen. Under siste verdenskrig ble det fanget måker for matens skyld. Mange av måkehusene var i bruk til slutten av andre verdenskrig.

Måkehuset på Kvitagro og i Småvågane ble restaurert i 1997 i forbindelse med kulturminneåret. Ellers er det restaurert et måkehus i Austramarka.

Måkehusene er svært spesielle for Utsira, og det er få steder i Norge hvor de er registrert. Restene av måkehusene kan fremdeles sees, og de ligger spredt rundt i terrenget.

UTSIRA KOMMUNE

www.utsira.kommune.no

Utsira

Skiltene er støttet av:
Rogaland Fylkeskommune

8.2 Sjøhus, naust og løer

Øya har 164 Sefrak-registrerte bygninger derav 12 i verdiklasse A og 52 i verdiklasse B. Bygningene er stort sett lokalisert i «Siradalen» nord-sør midt på øya. Øya har rikelig med naust, steinløer og fjøs. Mangel på ny bruk gjør at mange av disse er i ferd med å forfalle. I havnene er det autentiske naustmiljø med mange verneverdige bygninger. Loshytta, som vitner om den viktige los-virksomheten, må også nevnes. Det er egen kulturminneregulering av sjøhusmiljø i Nordvikvågen, med egne vernebestemmelser.

Nordrevågen

Foto: Atle Grimsby

8.3 Aktuelle tiltak:

Støtte mindre og større vedlikehold av løer og naust slik at bygg med stor kulturhistorisk interesse blir tatt vare på, og sikret vern gjennom ny bruk. UKL Utsira kan bidra med toppfinansiering når bygninger blir tatt i bruk, og satt i stand. Slike tilskudd kan være en utløsende faktor for at slike prosjekter blir gjennomført. Det vil styrke søknaden om bygningen har høy verdi i kulturminneplanen.

Sjøhus i Skarvanesvågen

Foto: Erik Hørlück Berg

9 STYRKE OG UTVIKLE SAMARBEID MELLOM LANDBRUK OG ANNET NÆRINGS LIV LOKALT MED HOVEDVEKT PÅ HANDEL OG REISELIV

Det er et potensiale og muligheter til å få innbyggere, deltidsinnbyggere og besøkende til å bruke de lokale mat-, kultur og naturressurser mer. Det kan gi økt verdiskapning lokalt og bidra til flere arbeidsplasser. Dette vil bygge Utsira som merkevare. Overordnet er det vesentlig å utvikle landbruket gjennom økt produksjon, og god forvaltning av inn- og utmark. Kommunen kan ta en rolle i arbeidet med å styrke samarbeidet mellom landbruk- og reiselivsaktørene, med det mål at det på sikt skal være et godt samarbeid uten at kommunen har en ledende rolle. Kulturlandskapet på Utsira er en råvare for reiselivsnæringen.

Utsira sin langvarige satsing som testområde for ren energiproduksjon og det at pilotområdet i Norge for flytende Havvind ligger i våre områder rett vest av øya, gir utviklingsmuligheter og stort medie- og endringsfokus på Utsira. Dette gir en spennende og dynamisk mulighet for videre utvikling i øysamfunnet i nær framtid. Varierende naturbasert næring og varierende bosetting er normalen i både nær fortid og historisk for Utsira. Samvirke mellom UKL virkemidlene og de gode forhåpningene om nye arbeidsplasser innen ren grønn energi, er en spennende miks som kan gi ny giv til samfunnsutviklingen på Utsira.

Øykommunen Utsira er også aktuell for oppdrett av fisk, tang og tare, skalldyr og andre marine arter både på land og i sjø.

Turisme er i dag en av de største enkelt næringer på Utsira, og vokste under pandemien. Det er viktig å balansere besøkmengden og styre ferdsel gjennom tilrettelegging av turstier, skilting, informasjon og opplevelsestilbud. UKL vil gi gode bidrag til videreutvikling av natur- og landbrukstilknyttet reiselivsnæring. Det blir viktig å strekke sesongen og samarbeide om helårstilbud.

9.1 KULA (kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse)

Utsira er et kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse. Denne klassifiseringen er gitt av riksantikvaren, og slike KULA områder blir lagt inn i et eget nasjonalt register. Målet til riksantikvaren er at kommunene skal forvalte landskapene gjennom bruk av egne virkemidler, først og fremst arealplanlegging etter plan- og bygningsloven. Riksantikvaren oppfordrer kommunene til å synliggjøre og ivareta landskapsverdiene i sine arealplaner og ha et bevisst forhold til disse verdiene når områder skal utvikles. På Utsira forteller landskapet historien om fiskerbonden, midt i havgapet, fra steinalder fram til moderne tid. Det helhetlige landskapet med korte avstander og tette visuelle sammenhenger mellom kystlynghei med ødegårder, steingårder og måkehus, dyrka marker, kirke, sjøhusmiljø og andre marine kulturminner, som fyr og loshytte, skaper en sjelden sterk opplevelse av tidsdybden i landskapet. Plasseringen langt fra fastlandet, og med storhavet tett innpå, forsterker de særegne trekkene og gjør Utsira til et dramatisk landskap med stor opplevelsesverdi.

Moloen i Nordrevågen

Foto: Atle Grimsby

9.2 Folkehelseperspektiv:

Opplevelser i kulturlandskapet gir god folkehelse. Også korte opplevelser ute i naturen har stor betydning for psykisk og fysisk helse. Ved å tilrettelegge for gode opplevelser så kan kulturlandskapet gi et positivt bidrag til folkehelsen for fastboende, deltidsbeboere og besøkende.

9.3 «Utsira i fugleperspektiv»

Fuglekikkemiljøet er en viktige brukere av kulturlandskapet helt siden 20-tallet, med spennende historikk og et uforløst reiselivspotensiale . Det er registrert over 333 forskjellige fuglearter på Utsira. Bombeuka hver høst samler mellom 150 og 200 personer hvert år.

Vi ønsker mer forskning og dokumentasjon i forhold til fugler, fugletrekk, og kulturlandskapet. Dette vil styrke en allerede positiv oppmerksomhet og gi økt bruk av kulturlandskapet.

Det er også behov for trafikkregulering, og styring av gående, tilpasning for funksjonshemmede, tilrettelegging for opplevelser etc f.eks. vi må samarbeide med grunneiere for å sette opp gjerdeklyvere og styre ferdselen til akseptable avtalte områder, og visere til gode fuglekikkepunkt.

Foto: Atle Grimsby

9.4 Landskapet som læringsarena og «Naturloser»

Det er en mulig næringsvei for de som ønsker det å bli «Natur- og kulturloser» på Utsira. Ved god guiding kan det gis god informasjon om forvaltning av og historien om kulturlandskapet på Utsira. Om hvordan folk har overlevd vest i havet ved dyrking, fangst, og fiske.

Utsira har som ambisjon å lage en opplæring som natur- og kulturloser basert på samarbeid i UKL fellesskapet.

Myrene slår ikke som seg med store ord. Derfor stanser vi ved dem en stund. De ligger lavt i landskapet, pranger ikke. Som gamle mennesker går de stilferdig frem til åynene, fikse ekspeditører, og ber om å bli betent. De vet de er glemt. De mattor nedlatenheten med mild anerkjennelse og uten å stritte imot. Man forstår jo ikke at de som glemmes vokser på en annen måte enn før; utover sidelinjene, innover stallene, nedover sjaktene. De utstråler en verdighet uten store overskrifter. Og en skjønnhet utenfor regelverket.

De er myrene Magasinert liv, arkivert vegetasjon, kronomerte av mold og torv. Års-tidene legger seg på magen og fargelegger dem med amarantus og gull, kobolt og karmosin, jade og snø. Snaen setter istennene i det saftige mørket. Solgangsbrisen sovner med kinnene på myrullen, fattigmans hodepute. Og morgengryet froster den tynne huden sin varm og rød med håndkleet av grov starr.

Den som vil stikke hull på virkeligheten og våge seg ned i dypet under overflatehinnen må lese myrene; livets memoarer -

Frå "Robinson" Kolbein Falkeld

NATUR- OG KULTURSTI I AUSTREMARKA

Torvuttak

Torv som brensel har hatt en sentral rolle på Utsira helt fram til kommunen fikk elektrisitet via kabel fra Sevlandsvik i 1958. Fravær av skogkleddede arealer på Utsira har medført at husstandene har vært helt avhengig av tørket torv og ilanddrevene havvekster til oppvarming og matlaging. Landskapsbildet på Utsira er sterkt endret av langvarig og intensivt torvuttak fra de fleste myrareal. Større steiner og berg er kommet fram i dagen etter hvert som torven er spadd opp. Det største ferskvann i flateareal «Måkskitmyre» er egentlig en utsydd torvmyr som senere er stemmet opp med en liten demning.

Torvopptaket skjedde oftest i «hågball», en rolig periode mellom våronna og slåttene, fra midten av mai og utover 2-3 uker. Torven ble spadd opp med en flat torvspade av tre med påsatt jernbeslag. Det ble spadd opptil åtte til ti spadefar i dybden, der den fineste og feilteste kolta-torva var. Ett torvlag bestod ofte av to personer som skar torv og fire som bar på torvrekke eller trilla torva på hjulbår bort til plass for tørking av torva. Torva ble først lødd i en stor haug. Når torva var ferdig pjuka, hadde barna på gården ansvar med å krakka torv i løpet av sommeren. Barna måtte snu på torva med jevne mellomrom slik at torva skulle tørke. Om høsten ble den tørre torva kjørt hjem til gårds. Hest og torvkjerre var viktigste transportmiddel.

Torvrettigheter: Foruten strandretten var retten til å ta ut torv fra myrene i utmarka en av de viktigste rettigheter på gården. De ulike gårdene var henvist til egne områder for torvopptak. Gårdene på Hovland og Nordvik hadde torvrettigheter på Måkskitmyre, mens gårdene på Austrheim og Nordvik spadde ut torv ved Stemmen i Austremarka.

I en større myrundersøkelse på Haugalandet i regi av Det Norske Myrselskap i 1949, blir det oppgitt ca 20 daa myrareal på Utsira. 10 daa er nyttet som beite og 10 daa egnet som dyrkjingsjord. Det meste av brenntorvmyra er hentet ut ved torvstikking og det stikker nå steiner og knauser opp overalt hvor det før har vært dyp myr ifig. konsulent Oscar Hovde i Myrselskapet.

I Inge Særheim sin bok «Utsira Namn og stader» er Koltemyr i Austremarka og Koltedal i Vestremarka antatt å komme fra ordet kult med tyding 'rund bergknatte'. Men ordet kan like godt ha utgangspunkt i det lokale ordet kolta som betyr 'felt og fin brenntorv'.

Lokale ord og uttrykk:

Bossa = torv med mye gras- og strøinnhold.

Kolta = svart, fast og fin brenntorv.

å pjuka torv = sette opp torv til tørk i større reisverk (flere stykker)

å krakka torv = lø opp torv til tørk (to og to)

UTSIRA KOMMUNE
www.utsira.kommune.no

Utsira

Skiltene er støttet av:
Rogaland Fylkeskommune

Info plakat fra natur- og kulturstien i Austremarka – revidert 2023

Foto: Atle Grimsby

10 LITTERATURLISTE:

Artsdatabanken (2018) Norsk rødliste for naturtyper 2018. Hentet 06.12.22 fra <https://www.artsdatabanken.no/rodlistefornaturtyper>

[Kaland, P. E., Kvamme, M. \(2013\) *Kystlyngheiene i Norge – kunnskapsstatus og beskrivelse av 23 referanseområder*. M23-2013. Miljødirektoratet.](#)

<https://www.miljodirektoratet.no/publikasjoner/2014/januar-2014/kystlyngheiene-i-norge---kunnskapsstatus-og-beskrivelse-av-23-referanseomrader/>

Lovdata (2019) Forskrift om tilskudd til tiltak i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene i Vegaøyen og Vestnorsk fjordlandskap. (FOR-2019-12-18-2024)
Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2019-12-18-2024>

[Utsira kommune \(2021\) Rødlistearter i Utsira kommune. Tilgjengelig fra: https://www.utsira.kommune.no/tema/natur-og-miljo/naturforvaltning/biologisk-mangfold-1/rodlistearter-i-utsira-kommune-1/rodlistearter-i-utsira-kommune \[Lest: 31.10.2022\]](#)

Kulturminne plan 2022-2030

Utsira